

ՅԱԻԵԼՈՒԱԾ «ԱՐԱՐԱՏԻ» 1902 թ. ՅՈՒԼԻՍ-ՕԳՈՍՏՈՍ

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌԻ ԳԻՐԳ ԹՂԹՈՅ ԶԵՌԱԳԻՐՆԵՐԻ ՄԷՋ:

ԱՄԲՈՂՋՈՒԹԵԱՄԲ ԱՆՏԻՊ ՄՆԱՏԱԾ ԹՂԹԵՐ*:

Ա.—100/111 ա—112b—Բ—58/194b—196a.

Թուխ երանելոյն Մաեսոցի, նախ քան զկարուղիկոսութիւն, առ Տէր Գեորգ Հայոց կարուղիկոս վասն՝ Սիւնեաց խաչին, քէ է՞ր աղագաւ տուաւ**:

Վասն Սիւնեաց խաչին էիք զրե(ա)լ, և վասն չքարուղիւց նոցա զփոխանորդդ Քրիստոսի՝ զհայրապետդ, յիս զրով հասեալ կայր յամենայնէ երկաք բանիւք, զոր Տեասն Առդմանի Հայոց կաթուղիկոսիս մինչդեռ ի սիւնահանութեան լեալ էի Խոսխոսուելի տան՝ հարցեալ է թխաւ՝*** զիւր վարդապետն զԱռդման հարանց հայր, որ և նա յայնմ ժամանակի ի զբրետիկի ելեալ է, ախիւն իւրով: Եւ նորա ցուցեալ լինի նմա զամենայն այլ և այլ հարցմունսն և յետոյ և զայս յաւելեալ, զոր յօրինակին իւրում զրեալ էր ի ճասընարահանի և ի հայր Փոխինդ անկեալ, և նա ինձ եան, և յինն գողացան: Եւ վասն այնորիկ յօժարէի ինձ առ ձեր Արքութիւնդ դալ և լիով զամենայն ցուցանել, զի շատ և յերկար հարցմունք են և պատասխանիք կարեւոր իրաց. բայց Աստուած շարար արժանի տեսութեան Բնարելոյց Աստուծոյ: Աստան-

* Աւն ենք արտադրում, ոչ այն պատճառով, որ նախապատել է, այլ որ աւելի զիւրնթեանլի է. մանաւանդ որ Բ-ի տարբերութիւնները մանրամասն նշանակում ենք:

** Նոյն ձեռագրի սկզբի ցանկում «տուեալ եղև» է

*** Բ. քղբով, ինչպէս և շարունակութեան մէջ:

գութեամբ, ծայրաբաղ և խրթնի բանիւք ահա գրեցի, եթէ և ի նմանոյն օտար, սակայն իմաստիցն ոչ հեռացեալ:

Ի թաղաւորեալ, ասէ, չարազլիոյն Մարկիանոսի՝ անդէն հրատուրեալ ի կնոջէն իւրմէ Պողքերա(յ) պուսնիէ, կարգընկեց եկեղեցւոյ և նեստորականէ, վաղվաղակի պատառեալ էլոյժ* զհրաման հաւատոյ ուղղափառ ժողովոյն. Քաղկեդոնական հաւաքմանն, որպէս և ամենեցուն յայտ է: Յետ որոյ սոցին հաւանեալքն բազում անդամ մրցեցան վասն մերոյ աշխարհիս՝ հաւասարել նոցին, երկար թխտովք ի բացուսս և բազում անգամ ժողովք դէմ յանդիման: Մի անգամ առ իւրեանս կոչէին ի Առասանդնուպոլիս, և երկրորդ անգամ ի Թէոդոսուպոլիս ժողովեցան՝ ջան եղեալ շահել զմեզ իրրե զվրիպեալս: Ս. յլ ևս պատգամաբերօք ժրպնդուօք, որ յայանի են մեզ ի թխտոց, որ կան ի հաւառոյ նամականի սխռեալ յաշխարհիս, և նոյն պատասխանիրս մերոյ վարդապետաց: Եւ թէ պէտ թաղաւորական հրամանով յարակիրթ ձարաաբքն վատահանային ի սուր լեզուսն հեղինական յորդարանութեամբն յազմող լինել, սակայն Աստուծոյ շնորհօքն ըստ նմին և պատասխանիս լսէին. քանզի նորոգէր Հայաստան եկեղեցիքս ըստ բաղնամարտ շինութեան նախանձեալ, և պէսպէս ուսմանց առատութիւնք և արուեստաւորք և զպրօքք կանգուն էին յաշխարհիս, և յոյն բարբառոյն տեղեկազոյն և զիւզաշուրթն նոցին թարգմանք յոլով** կային:

Բայց ի տանէ բուսեալ մեզ չարն և մահացեալ ընդ մեզ Յոհան Մայրադոմեցի՝ կարծելով զինքենէ, քան զայլս առաւել լինիլ վասն սխալիմաց մտացն Սաբէլականացն, յետոյ ապա գրէ ի ձառս իւր գիտութիւն զմէնջ իրրե ի մէնջ, թէ միշտ պարտեալք լինէին Հայք ի հրատարական Յունաց: Զորոյ պարտութեան պատճառն հարցեալ Տեառն Սոզոմոնի ի մե նաստանին իւրում զյառաջ ասացեալ հոգեկիր հայրն հարանց, և նորս գրով վճարեալ մնացոյց մեզ, ասէ, ոչ պար-

* Բ. էլոյժ

** Բ. յոլովք

տաւորեցան Հայք ի հաւատոյ մասինս որպէս չարխօտէ
Յոհան Մարտգոմիզ, քանզի յասկուծիւն բնութեանց նոցա
և խաչեցարին յուրք ևն դամբ և հնարք և դէմք պատաս-
խանւոյ, բայց այսուիկ յոյժ պարանցան մերքս, զի ասացին մեզ,
եթէ Աստուած կարգաւորեաց զեկեղեցի իւր սուրբ սրբովք
առաքելովքն ըստ օրինակի իննական դասուցն: Զի որպէս ի բար-
ձունս անդ հրեշտակք և հրեշտակապետք, աթոռք և տէ-
րութիւնք, պետութիւնք՝ իշխանութիւնք և զօրութիւնք,
սերովբէք և քերովբէք*, նոյնպէս և ի ներքին խորանիս դա-
հաւորեցան պատրիարդք, որ ևն հայրապետք, և արքեպիս-
կոպոսք, որ կոչին եպիսկոպոսապետք, և միաբապօլիտք և
եպիսկոպոսք և քահանայք և սարկաւազունք և կէս սարկա-
ւազաց և ընթերցողք** և փոսլտք: Եւ միաբանեալ զոքս
կարեն ձեռնադրել հայրապետ և զամենայն և հայրապետ
զամենեսեան: Արդ, եթէ ըստ ողջմտութեան հաւատոյն
սրբութեան էք, խոստովան լերուք, թէ ո՞վ է պատրիարդ ձեր,
զի չորք միայն կացեալ են յերկրի*** Աղէքսանդրին Մարկոսի
աթոռն, Անտիոքայն՝ Մատթէոսին, Հռոմայն՝ Ղուկասուն****
Եփեսոսին յԱսիա՝ Յովհաննուն, ըստ չորս անկեան տիեզե-
րաց, ըստ քառափասկ զեոոց Ազենական, ըստ չորեքկեր-
պեան կենդանեացն, յորս Աստուած հանգուցեալ է, ըստ
չորից աւետարանչացն աստուածադրուցացն, ըստ չորից Մով-
սիսական օրինացն օրինաւորացն ի տապանակին, զի զերկրոր-
դումն օրինացն որիչ հրամայեցաւ զնել: Եւ մեք, առնն աս-
մենեցուն հնազանդեմք, հաւանեցարուք և դուք միում ի
նոցանէ կամ ամենեցուն, որ միահաւառք լինիմք, Քանզի
ձեզ միայն եպիսկոպոսապետ ի Աեսարիա ձեռնադրեցաւ Սուրբն
Գրիգորիոս† և որ յետ նորա մինչև ցայսօր, Ասեն ապա, եթէ
այլով եկեղեց(ւ)ով ուղղափառ էք, զատ յայսցանէ ցուցիք

* Բ. սերօբէք և քերօբէք

** Բ. ընթերցողք

*** Բ. ի վերայ երկրի

**** Բ. Հռոմայն՝ Ղուկասու աւետարանչին

† Բ. Գրիգոր

և զպատրիարզն, ընդ որով դասի արքեպիսկոպոսն ձեր, որ մինչև ցայսօր ընդ մեօք էր, ապա եթէ պատրիարզք չունէք և զայլ կղերս եկեղեցւոյ՝ բովանդակ յայանի, առնն, խաւարեալ հերձուածողք էք ընդ Արխոս*։ Այսու իկ անպատասխանի և պարտեալ լինէին Հայք, զի այսպիսի զրուժեամբ վարէր եկեղեցի։

Իսկ ի թագաւորեւն Յուստիանու անկաւ ի կամս նորա և հաւանեցոյց զամենայն** զհարս և զհայրապետս և փոխեաց զնշխարհս Սրբոյն Յովհաննու ի Կոստանդնուպօլիս, վասն թագաւորել քաղաքին, ըստ յայանելոյ շնորհաց Աստուծոյ, և հաստատեաց անդ աթոռ հայրապետական, և բուն աթոռն մնաց յԵփեսոս։ Նոյնպէս և զՄատթէոսին փոխեաց յԱնտիօքայ յԵրուսաղէմ, առէ՛ վասն զի քաղաք մեծ է արքային, և բունն մնաց յԱնտիօք։ Յայնժամ շարժեցան ամենայն մեծամիտք, և ուր առաքեալ մեռեալ էք, զամենեցուն աթոռն պատրիարզ խոստովանեցին։ Անդանօր և մերոց սրօսանք բանք և բաղայք ի բերան, յիս զկարգ նոցա զնելոյ, և զաշխարհս պարսիկք և յոյնք հաւասարեալ ունէին, և Տէր Մովսէս էր*** յաթոռ Սրբոյն Գրիգորի ի կողմանն Յունաց։ Եւ զխաւորք եկեղեցոյն ժողովեալ հակառակութեամբ ձեռնադրեցին պարսից օժանդակութեամբ զԱրքահամ պատրիարկ, և զԱղուանիցն արքեպիսկոպոս կացուցին, և յայնժամ և զՎրացն միաբապօլիտ։ Իսկ զերկուանալ հայրապետացն խօտեցին տեարքն Միւնեաց հաւաստասէրք և հակառակ աթոռ վարկան իրերաց, և ոչ միաբանեցան ընդ մի որ յերկուցն, հրամանաւ եպիսկոպոսին իւրեանց առաքինոյն Պետրոսի, որո(յ) հասելոյ վաղձանին պատուէր յԱղուանից ձեռնադրել եպիսկոպոս Միւնեաց, մինչև դարձեալ միասցի աթոռ սրբոյն Գրիգորի։ Եւ իբրև վաղձանեցաւ Մովսէս և միապետեաց Ար-

* Բ. հերձուածողք էք ընդ Արխոս և Խուժաստանեայս և ընդ այլ շարափառս։

** Բ. Օ. զամենայն

*** Բ. Օ. էր

բաճան հեռեցաւ Վրացն որում Կիւրիովն կոչէին, և զհասկառակութիւն բերէր զվէճ՝ առ հայրապետն Արքայապետն՝ ասէր զվիրս լինել յառաջահաւատ քան զԱղուանս, և մեզ ասէ, անդ է՝ * եպիսկոպոսութիւնդ: Եւ անարգեալ ի նմանէ՝ զարձաւ և քաղկեդոնիկ եղեալ ի յունական զօրացն, որ ի ժամանակին յայն զնա զրդելով ևս երազ երթոց, հայրապետացն անլուր եղեալ՝ խնդրէր զգահիրիցութիւն ի վերայ Աղուանից: Արում և նորա ոչ հաւանեալ երեւցուցին զայլ ոմն առաքեալ կանխաւ եկեալ յաշխարհն Աղուանից և քարոզեալ անդ և եկեղեցի շինեալ նախկին քան ի Հայս, և զինքեանս նմա անուանելով՝ զարձան ի Հայոց առ ինքեանս: Ապա Հայք վասն մեծարանութեան Յունաց, որով ջանային ի վայր իջուցանել և փոքր կացուցանել զկայս հանդստեան Արքայն Քաղէոսիս լինելով ընդ նովաւ նմա եպիսկոպոսապետ և միտրապօլիտ՝ խորհեցան առնել միտրապօլիտ զՄարդպետական եպիսկոպոսն, տալ նմա խաչ և պատիւ, միայն ոչ առնել եպիսկոպոս ի ձեռնադրութիւն: Եւ նորա հպարտացեալ հարստութեամբ մեծալիճակ դաւաղանաւն, ասէր ունել եպիսկոպոս երկուս կամ երիս ընդ իւրեաւ, որում ոչ հաւանեցան հարք: Եւ հայրապետն երկուցեալ թէ մի արդայլ իմն դունակ բաժանումն լինի միապետեալ աթոռոյն, ապա տեսանելով միշտ աստուածահաճոյ խոնարհութեամբն հաւանս և հլուս գտեարսն Սիւնեաց և սրտիւ զհետամտեալ Արքայն Գրիգորիս և զնոցունց եպիսկոպոսունս ուղղախառս և կրօնաւորս մտօք և իրօք և քաջուամունս և իմաստասերս՝ նոցա ետուն զպատիւ խաչնեան նշանովն ** ի մեծարանս Արքայ աթոռոյն: Եւ հաստատեցին յառնուլ զպատիւն ոչ ժակալ աւելի իրս և քարոզել եպիսկոպոսապետ զհայրապետն սպառաւորացն և զիանոցն, և զայլ աշխարհն յառաջին սովորութիւն թողին, զի մի ամբոխ ինչ լինիցի: Եւ վասն այնու-

* «Ասէ»ն վահագդիս մէջ է գրուած, թ. և մեզ անդ է, ասէ

* Թ. նշանաւն

ըրկ եպիսկոպոսապետ ոչ քարոզեն Սիւնիք, որպէս ոչ գրեն ի պատասխանի աստուածապատիւ Տեառն Հայոց եպիսկոպոսապետիդ, զի թէ քարոզիալ էիր կամ գրեալ էիր, բայց ոչ քարոզելն մեծութիւն է, որպէս զոչ գրել. և զիսչն յյառաջով ունել ի վառս Տէրութեանդ է: Եւ իւրեանց անուն ըոկ խաչիւն և քարոզիւն բնաւ որեալ է ի յիշատակ, ըստ որում և արքունիք տան սոսկ նշանակ իշխանութեան և իշխան անուանենն ոչ ուրուք եղելոց ընդ նորօք: Այսպէս զեանդեցին զինն դասն յանձնառութեամբ Աղուանից արքեպիսկոպոս լինելոյ, և Սիւնեաց հաւատալով զիսչն և եթ և քարոզելն ընկրուստ և հաւատարիմ և ի կարգի դալ մեարայօրիա և ծառայել Տէրութեանդ: Ասեալ եմ և զայս ի հօր Թէոդորոսէ, թէ Տէրունիք ի Սիւնիս հոգևոր զրէկն և նորա ի ծառայէ, ապա ի Տեառն եղիայի խակադործութեանն յերիցու վանս այնր ոչ գրեցին ի ծառայէ, արգելին և նորա զհոգևորն: Զայդ այդպէս զիսեմ ի լրոյ, զստան և զիրան ակեցէ, Տէր, դրան եպիսկոպոսդ, զի վարդապետ է, այլ կամք Հոգևոր Տեառնդ եղիցի:

(Յ. Գիւլխանգանեակի աւարտական շարադրութիւնից)

12. По поводу прихода в село...

13. Замечания по поводу...

14. По поводу...